

Özsoy, Dilek. (2023). “Kazakistan ve Türkiye’nin Kadına Yönelik Sosyal Politikalarının Uluslararası Endekslere Göre Karşılaştırılması (1991-2021)”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (1), 13-38.

Araştırma Makalesi

**KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE’NİN KADINA YÖNELİK SOSYAL
POLİTİKALARININ ULUSLARARASI ENDEKSLERE GÖRE
KARŞILAŞTIRILMASI (1991-2021)***

Comparison of Kazakhstan and Turkey with International Gender Indices (1991-2021)

Dilek ÖZSOY**

Öz

Kadınlara yönelik sosyal politikaların temelinde ulusal ve uluslararası hukukta esas alınan insan hakları bulunmaktadır. Kadınların hukuki kazanımları 20. yüzyıldan sonra artmakla beraber kadınların elde ettikleri kazanımların uygulamalarda yer bulması açısından ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Benzer sosyo-kültürel yapıya sahip ülkeler olarak Kazakistan ve Türkiye’de uygulanan kadına yönelik sosyal politikaların irdelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada kadına yönelik sosyal politikalar açısından Türkiye ve Kazakistan’ın uluslararası endekslerdeki durumu incelenmiştir. Çalışmada iki ülkedeki kadına yönelik sosyal politikalar ele alınarak, Kazakistan ve Türkiye’nin kadına yönelik politika sonuçlarının uluslararası endekslere yansımaları irdelenmiştir. Kadına yönelik sosyal politikalarda Kazakistan’ın bağımsızlığını kazandığı 1991 sonrası dönem esas alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle Kazakistan ve Türkiye’de kadına yönelik sosyal politikalarla ilgili yasal düzenlemeleri ve kurumsal yapılanmaları, ikinci aşamada toplumsal cinsiyet eşitliğini yansıtan uluslararası endeksler aracılığıyla Kazakistan ve Türkiye’nin bulunduğu konum karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın Politikaları, Kadın, Sosyal Politika, Toplumsal Cinsiyet.*

Abstract

Social policies for women are based on human rights based on national and international law. Although women's gains in the legal field have increased after the 20th century, the gains of women differ from country to country. It is important to examine the social policies towards women implemented in Kazakhstan and Turkey, which are countries with similar socio-cultural structures. In this study, the place of Turkey and Kazakhstan in international indices in terms of social policies towards women has been examined. In the study, the social policies towards women in the two countries were examined, and the place of the policy results of Kazakhstan and Turkey on women in international indexes was examined. Social policies towards women are based on the post-1991 period when Kazakhstan gained its independence. In this context, firstly, the legal regulations and institutional

* Geliş Tarihi / Received: 25.01.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 27.06.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1242025>

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, dilek.ozsoy@nisantasi.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-7527-2196>

Dilek Özsoy

structures related to social policies towards women in Kazakhstan and Turkey, and in the second stage, the position of Kazakhstan and Turkey through international indices reflecting gender equality.

Keywords: *Women's Policies, Women, Social Polic, Gender.*

Giriş

Toplumsal cinsiyet rolleri, “tarihsel ve toplumsal süreç içinde oluşmuş kadınları ve erkekleri biçimlendiren kalıplar” olarak tanımlanmaktadır (Ülker Şener, 2014). Kadın ve erkeğin sosyal açıdan belirlenmiş olan rol ve sorumlulukları toplumsal cinsiyet olarak isimlendirilmekte olup, bu olgu toplumdan topluma değiştiği gibi zaman içinde de farklılıklar gösterebilmektedir. Ulusal ve uluslararası politikalar bireyler arası eşitsizliğe yol açmasının yanında oluşan eşitsizlik alanlarında kadınları daha eşitsiz bir konumda tutmaktadır (Bal, 2014).

Kadınlara yönelik sosyal politikalar “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” kapsamında kamusal alanda devlet tarafından uygulanan politikalardır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, demokrasinin temel ilkesi olmakla beraber 2000 yılı sonrasında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından oluşturulmuş olan Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma koşullarından birisidir. Bu yönüyle toplumda kadınların güçlendirilmesi konusunda var olan engellerin aşılabilmesi ve bu alanda gerekli önlemlerin alınması kadına yönelik politikaların gerekliliklerini oluşturmaktadır (T.C. Başbakanlık KSGM, 2008).

Ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamlarında kadın-erkek ayrımcılığının kaldırılmasına ilişkin düzenlemeler kadın ile ilgili sorun olmanın ötesinde demokrasi sorunudur. Sosyal politikalara yönelik yasa ve politikalarla birlikte bu düzenlemelerin yorumlanması ve uygulanması politikaların etkinliği açısından önemlidir. Politikaların belirlenmesinde ve yasaların oluşturulmasında tam tarafsızlık ve değerlerden bağımsızlık söz konusu olmadığı için benimsenen politikaların içerisinde gömülü olan değerler toplumdaki genel değerleri yansıtmakta ve politik değişimlerin etkileri zaman içerisinde benimsenen politikalarda değişim göstermektedir.

Birleşmiş Milletlerin (BM) düzenlemiş olduğu Kadın Konferansları uluslararası düzeyde kadın haklarının gelişiminde verilen mücadelenin tarihçesini belirlemiştir. 1. Dünya Kadın Konferansı 1975'te Mexico City'de, 2. Dünya Kadın Konferansı 1980 yılında Kopenhag'da, 3. Dünya Kadın Konferansı 1985'te Nairobi'de, 4. Dünya Kadın Konferansı 1995'te Pekin'de gerçekleştirilmiştir. İlk Kadın Konferansında 1975-1985 dönemi “Kadın On Yılı” kabul edilerek, istihdam, sağlık ve eğitim konuları ana tema olarak benimsenmiştir. İkinci Kadın Konferansında kadınlarının durumunun düzeltilmesine ilişkin tedbirlerin içerildiği “Hareket Planı” oluşturulmuştur. Üçüncü Konferansta “Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejiler” belirlenmiştir. Dördüncü Konferansta “Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu” kabul edilmiştir. Pekin Deklarasyonunda “hükümetler kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin ana politika ve programlara yerleştirilmesi” konularında yükümlü kılınmıştır. Eylem Platformu ile kadınların kamusal ve özel alanda tam ve eşit katılımındaki engellerin ortadan kaldırılmasında alınacak önlemlere yer verilmiştir (TBMM, 2021).

Uluslararası seviyede toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanmasına yönelik ortak akıl ve deneyimin esas alındığı strateji ve politikalar zaman içinde gelişme göstermiştir. Bu alandaki politika ve stratejilerin ilk olarak yer aldığı belgeler CEDAW ve Pekin Eylem Planıdır (Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 2021). 1979 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilerek, 1981'de yürürlüğe giren “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” (“Convention On Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women”, CEDAW), kadınların haklarını elde etme mücadelesinde son derece önemli bir başarı olarak tarihe geçmiştir. Kadın haklarının anayasası olarak görülen bu sözleşmeyle kadınların insan hakları düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Sözleşme kapsamında hükümetler kadınlara yönelik ayrımcılığın kaldırılmasına yönelik etkin tedbirleri almakla yükümlüdürler (Oder, 2010: 20).

CEDAW içerdiği haklar itibariyle güçlü ve kapsamlı bir uluslararası kadın hakları belgesi niteliğinde olup, kadınlara yönelik ayrımcılığa son verilmesi için alınması gereken önlemleri belirlemiştir. CEDAW'a taraf olan ülkeler, yasal mevzuatında kamu ve özel tüm alanlarda kadınlara yönelik eşitsizliklerin giderilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin tedbirlerin alınmasında doğrudan sorumluluğu bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması sosyal değişimi gerektirmektedir. Kadın haklarının gelişimi ile birlikte kadınlara yönelik politikaların sonuçlarının değerlendirilmesinde Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde çeşitli ölçütler benimsenmiştir. Buna göre ülkelerin kadına yönelik politikalarının değerlendirilmesi amacıyla konu ile ilgili farklı boyutlarda bilgilerin toplanması ve

derlenmesi gereksinimi oluşmuştur. Bu bağlamda dünya ülkelerinin tamamını kapsama almayı hedefleyen “toplumsal cinsiyet endeksleri” hesaplanmaya başlamıştır. Çalışmada kadın ve toplumsal cinsiyete yönelik olarak Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşların uluslararası ölçütleri dikkate alarak oluşturdukları toplumsal cinsiyete yönelik endeksler dikkate alınmıştır.

Uluslararası 4 endeks ile Kazakistan ve Türkiye’nin karşılaştırması yapılarak, değişimlere yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada endekslerin karşılaştırılmasından önce kadına yönelik sosyal politikaların temelindeki ulusal mevzuat ele alınmıştır. 1990 yılı sonrası mevzuat yapısı ve toplumsal cinsiyet alanında uluslararası kuruluşların stratejilerinin Kazakistan ve Türkiye tarafından takibinin ne şekilde gerçekleştirildiği uygulanan kadın politikaları açısından önemli bir göstergedir. Yasal mevzuatın yanı sıra kurumsal yapıdaki değişiklikler ve politikalarda benimsenen ilkeler kadın politikalarının ileriye dönük sonuçları açısından önem kazanmaktadır.

Kazakistan’ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması nedeniyle çalışma 1991-2021 dönemini kapsamaktadır. Kazakistan’ın ulusal kimliğini oluşturmasında özel bir önemi bulunan iki politika belgesi “Kazakistan 2030” ile “2050 Kazakistan Stratejisi” ileriye dönük planlamalar çalışmanın önemli bir veri kaynağını oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan diğer veri kaynakları Kazakistan ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki ülke raporları, stratejileri ve ulusal eylem planlarıdır.

Kazakistan’da Kurumsal Yapılanma ve Yasal Mevzuat Açısından Kadına Yönelik Sosyal Politikalar

Kazakistan’da kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik temel yasal mevzuat 1993 tarihli Anayasadır. Anayasa ile cinsiyete bakılmaksızın hak ve özgürlükler güvence altına alınmakta, her türlü ayrımcılık yasaklanmaktadır. Kazakistan, 1995 yılında gerçekleştirilen Pekin Konferansı sonrası BM’nin yürüttüğü faaliyetler doğrultusunda kadın hakları ve cinsiyet eşitliği politikalarına ilişkin çalışmalarını artırmıştır. Bu bağlamda Kazakistan 1998 yılında CEDAW’ı kabul ederek kadın ve erkek eşitliğinin yasal anlamda güvence altına alan ilk uluslararası sözleşmeyi kabul etmiştir. Kazakistan sözleşmenin kabulü sonrasında yürüttüğü çalışmalarla gelişmiş demokrasi hedefi doğrultusunda uluslararası alanda kadın erkek eşitliğine yönelik düzenlemeleri takip etmiştir.

Kazakistan toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ilkelerin toplumda bütün alanlarda uygulanabilmesi için 1998 yılında “Kadın İşleri, Aile ve Demografi Siyaseti Yönündeki Ulusal Komisyonunu” oluşturmuştur. 1190 sayılı karar ile 27 Kasım 2003 tarihinde “**Toplumsal Cinsiyet**” kavramını onaylamıştır. Bu düzenleme sonrasında Kazakistan’da toplumsal cinsiyet stratejisi hazırlanmıştır. Toplumsal cinsiyet politikasının temelini, ırk ve cinsiyet ayrımı olmaksızın ekonomik, sosyal, kültürel alandaki sorunların çözümlenmesi, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları, gelişimlerini sağlamaları, aile içinde hak ve sorumlulukların eşit olarak sağlanması, kadın ve erkeklerin fırsatlardan ve kaynaklardan eşit bir biçimde yararlanmaları oluşturmaktadır (The Republic of Kazakhstan, 2005).

Kazakistan’da kadına yönelik sosyal politikaların temelini oluşturan en önemli stratejik belge “2050 Stratejisi” olup bu belge ile devletin izleyeceği politika anlayışı ortaya konmaktadır. 2050 Stratejisi ile Kazakistan’da kadının ailedeki önemi ve annelik görevine vurgu yapılarak, sosyal politika bileşeni olarak “anne ve çocukların korunması” ve “anneliğin korunması” şeklinde iki başlık belirtilmiştir.

Kazakistan’ın 2050 Strateji belgesinde kadınların toplumda sosyal ve siyasi yaşamdaki rollerine dikkat çekilmiştir. Kazakistan’ın kültürel özelliklerine vurgu yapılan stratejide kadınlarla ilgili “*Onlar da banka kartı kullanma şansına sahip olmalı, araba sürebilmeli, kariyer yapmalı, modern olmalı. Kızlarımız; tarihimize ve geleceğimize aykırı düşen çarşafarla yüzlerini örtmemelidir.*” ifadesi kadınların toplumsal yaşamdaki yerine yönelik önemli bir değerlendirmedir.

2050 Stratejisinin genel ilkelerinde laiklik ilkesine yapılan vurgu sonrasında genç kızların kaliteli eğitim almaları, istihdamda yer almaları ve özgürlüklerini kazanmalarına yönelik tedbirlere yer verilmiştir. Kazakların gelenek ve kültüründe yer aldığı şekilde modern toplumsal yaşamda kadınlarının etkin bir biçimde yer almaları gerekliliği vurgulanmıştır.

2050 Strateji belgesinde annelerin korunması, aile içinde kadınlara ve çocuklara yönelik şiddeti önlemeye ilişkin katı önlemlerin alınması, çocuklarını tek başına büyüten annelerin devlet tarafından desteklenmesine yer verilmiştir. Belgede parçalanmış ailelerde çocuklarını yalnız büyüten kadınlara

yönelik “esnek istihdam yöntemleri, evden çalışma imkânları” sağlanarak kadınların çalışma yaşamına katılımları desteklenmiştir. Belgedeki ifade ile “*Modern Kazakistan kadını, kariyer yapmayı hedeflemelidir. Kamu ve resmi idarelerde, özellikle bölgelerdeki yerel yönetimlerde çalışan kadın sayısının artırılması gerekmektedir. Kadınların iş sahibi olabilmeleri, iş yerleri açabilmeleri için elverişli koşulları sağlamalıyız.*” değerlendirmesi toplumsal yaşamda kadınlara yönelik hedefin ortaya konulması açısından önem kazanmaktadır.

Kazakistan bağımsızlık ile beraber liberal ekonomik modele geçiş ile kadına yönelik sosyal politikalar alanında kadınların fırsat eşitliğini esas alan Birleşmiş Milletlerin yürüttüğü birçok çalışmada yer almak suretiyle yakın ve güçlü bir iş birliği sağlamıştır. Bu bağlamda kadınların ekonomik alanda güçlenmesi, kadınlara yönelik şiddetin engellenmesi ve sürdürülebilir kalkınma amaçları kapsamında çalışmalar yürütülmüştür (UN Women, 2020).

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında toplumsal cinsiyet eşitliği alanında devlet politikası kapsamında “Kadın, Aile ve Demografi Politikaları Komisyonu” isimli **ulusal kurum oluşumu sağlayan ilk Orta Asya ülkesi olmuştur**. Yasal açıdan kadınların güçlendirilmesi alanında uluslararası düzenlemelerin temeli olan CEDAW'ı 1998 yılında onaylanmıştır. 2009 tarihinde kabul edilmiş olan, “Kadın ve Erkeklere Eşit Hak ve Fırsat Eşitliği Devlet Garantisi Kanunu” cinsiyet politikasında temel ulusal düzenleme olarak oluşturulmuştur (UN Women, 2020). 1995’de “Kadın, Aile ve Demografi Politikaları Konseyi” çocukların, kadınların ve ailelerin karşılaştıkları sorunları ele almak üzere kurulmuştur. 1998’de Konsey cinsiyet eşitliği alanında stratejik yaklaşımları ve programları oluşturmak amacıyla “Kadın ve Aile Komisyonu” olarak yeniden düzenlenmiştir (Asian Development Bank , 2006: 25).

2006-2016 dönemini kapsayan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi” Kazakistan’da toplumsal cinsiyet politikasının temelini oluşturan stratejik belgedir. Bu belge ile toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması hedeflenerek kadın ve erkekler arasında eşit hak ve fırsatların oluşturulmasına yönelik kurumsal mekanizmaların çerçevesi oluşturulmuştur. Stratejinin uygulamasında 2006-2008, 2009-2011 ve 2012-2016 dönemlerini içeren 3 eylem planı oluşturulmuştur. Bu planlarda, kadınların ekonomik yaşamda gelişiminin sağlanmasında eşit fırsatların verilmesi, aile içerisinde hak ve sorumluluklarda eşit koşulların sağlanması ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin engellenmesi temel hedefler olarak belirlenmiştir. 2016 yılında uygulama süreci tamamlanan strateji ile toplumda kadınların çok yönlü gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır.

Kazakistan, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi ile toplumsal yaşamda kadınların sorunları konusunda bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının benimsendiği bu belge Kazakistan’ın toplumsal cinsiyet politikasını oluşturan temel alanları içermektedir. Bu alanlar ekonomik, siyasal, sosyal ve diğer alanlar olacak şekilde kadınlar açısından eşitlikçi politikaların benimsenmesi ve etkin uygulaması hedeflenmiştir. Bu kapsamda toplumsal yaşamda kalıplaşmış kadın ve erkek rollerine dayalı ayrımcılığı barındıran uygulamaların kaldırılması amaçlanmıştır.

2009 yılında “Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Hakkında Kanun” kabul edilerek fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddeti kapsayan kapsamlı aile içi şiddet tanımı oluşturulmuştur (OECD SIGI, 2017). Bu kanun kapsamında cinsiyet ayrımcılığına ilişkin temel kavramlar tanımlanarak, kadınların toplumsal yaşama katılımları konusundaki alanlarda devlet garantileri yinelenmiştir.

Kazakistan’da Anayasa, kadın politikaları alanında oluşturulan ulusal mevzuat ve uluslararası hedefler ekseninde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kavramsal çerçeve belirleyerek 2017 yılında aile ve cinsiyet politikalarına ilişkin eylem planı hazırlamıştır. Eylem planında cinsiyet politikalarına ilişkin hedefler kapsamında bu hedeflerle ilişkili ulaşılabilir göstergeler oluşturulmuştur (UN, 2018: 16).

Türkiye’de Kurumsal Yapılanma ve Yasal Mevzuat Açısından Kadına Yönelik Sosyal Politikalar

Türkiye’de Cumhuriyet sonrası toplumsal değişim ile kadınlara sağlanan haklar kadınların sosyal yaşamının çağa uygun şekilde düzenlenmesini sağlamıştır. Oluşturulan yeni düzenlemelerle kadınların kamusal alanda var olmaları ve kalkınma sürecine katılımları sağlanmıştır (ASHB, 2008). Kadına yönelik sosyal politikalar açısından Türkiye’nin modernleşme sürecindeki ilerlemesine karşın **5. Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar önceki planlarda kadın statüsü yer almamıştır** (KSGM, 2003: 4).

Kadına yönelik şiddet kavramının ifade edildiği ilk plan 9. Beş Yıllık kalkınma Planıdır. Planda kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin toplumsal bilincin oluşturulması, kadınlara fırsat eşitliğinin sağlanması ve şiddetin önlenmesi için gerekli tedbirlere yer verilmiştir. Bu bağlamda Anayasada kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına ilişkin “pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı” hükmünün önemi belirtilmiştir (DPT, 2006).

Türkiye BM CEDAW Sözleşmesini 1985’te imzalamış, 1986’da yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşmenin bazı hükümlerine çekince koyarak Sözleşmeye taraf olmuştur. Bu çekinceler Türk Medeni Kanunundaki değişiklikler sonrasında 1999 yılında kaldırılmıştır. Türkiye 2002 yılında ek ihtiyari protokolü onaylanarak “kadının ilerlemesine ilişkin vaatlerini ve CEDAW sözleşmesine tam uyumu” onaylamıştır (KSGM, 2003: 3).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 2011 yılında İstanbul Sözleşmesi olarak isimlendirilen “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bununla Mücadeleye Dair Avrupa Sözleşmesi” 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. 2011 yılında sözleşmeyi ilk imzalayan ülke Türkiye’dir. Bu sözleşmenin temel alındığı 6284 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” kadınlara yönelik politika kapsamında ulusal mevzuat olarak 2012’de yürürlüğe girmiştir. 20 Mart 2021 tarihinde 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 3’üncü maddesi gereğince “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin Türkiye Cumhuriyeti bakımından sona erme tarihinin 1 Temmuz 2021 olarak tespit edilmesine karar verilmiştir” ifadelerinin yer aldığı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” 1 Temmuz 2021’de sona ermiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesinde BM Kadın Biriminin temel yaklaşımı toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasıdır. Bu bağlamda kadın haklarının savunuculuğu alanında faaliyette olan sivil toplum kuruluşlarının çabaları ile TBMM’de daimî komisyon statüsünde çalışmalarını yürüten “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” (KEFEK) oluşturulmuştur (Deveaux, 2014: 5-6). KEFEK ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde kadınların toplumsal yaşamın bütün alanlarında hak, fırsat ve imkanlardan eşit şekilde yararlanmalarını sağlamaya yönelik çalışmalar yürüten “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” kadınlara yönelik sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında kilit kurumlar olarak çalışmalarını yürütmektedirler.

Kadın ve erkek eşitliği ileri seviyede olan ülkeler bu alanda kurmuş oldukları ulusal yapılanmanın yanı sıra parlamento içerisinde yer alan ve komisyon olarak faaliyetlerini sürdüren mekanizmalara sahiptirler. Fransa¹, Belçika², İspanya³, Portekiz⁴ ve İngiltere⁵’de farklı isimler altında bu şekilde faaliyetler yürüten komisyonlar oluşturulmuştur. Türkiye’de de bu uygulamaya benzer bir şekilde 2009 yılında kurulan KEFEK fırsat eşitliği alanındaki sorunlarla ilgili hem yasal hem de uygulama alanında gelişimin sağlanması konusunda etkili parlamenter denetimin sağlanmasını vizyon olarak belirlemiştir.

Türkiye’nin CEDAW’ı imzalaması sonrasında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1987’de kadınlara yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi için “Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu” oluşturulmuştur (T.C. Başbakanlık KSGM, 2008). Bu girişim sonrasında 3670 sayılı Kanun ile 1990 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü” (KSSGM) kurulmuştur (KSGM, 1993: 10). 3. Dünya Kadın Konferansında kadınlara yönelik politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında ülkelerin örgütlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Türkiye’deki ulusal mekanizma olarak oluşturulan ilk kurum olan KSSGM “toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının ana plan ve programlara yerleştirilmesi” çalışmalarında önemli rol üstlenmiştir (T.C. Başbakanlık KSGM, 2008). 1990 yılı sonrasında kadın politikaları alanına giren ilgili Bakanlık ve kurumlarla yürütülen çalışmalar ve koordinasyon ile kadın konusu gündeme alınmıştır (KSGM, 1993: 6).

¹ “Kadın Hakları ve Erkekler İçin Fırsat Eşitliği Delegasyonları”.

² “Kadın ve Erkekler İçin Fırsat Eşitliği Danışma Komitesi”.

³ “İspanya Parlamentosu Kongre-Senato Karma Komisyonu”.

⁴ “Eşitlik, Fırsat Eşitliği ve Aile Parlamento Komitesi”.

⁵ “Cinsiyet Eşitliği Grubu”.

2004 yılında “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kurulan “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” (KSGM) ile yeni bir kurumsal yapı oluşturulmuştur. 2011 yılında 633 sayılı KHK ile KSGM Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer almıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının kurulması ile birlikte Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kadın politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında ana kurum olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Kazakistan ve Türkiye'nin Kadına Yönelik Sosyal Politika Sonuçlarının Uluslararası Endekslere Göre Karşılaştırılması

Uluslararası ve bölgesel toplumsal cinsiyet hedefleri ve endeksleri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ülkeler arası karşılaştırmalarına izin vererek bu alandaki pek çok verinin kullanımı ile toplumsal cinsiyet eşitliğindeki başarıları ve boşlukları ifade etmesi açısından önem kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifinden toplumsal cinsiyet alanındaki ölçümler, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerdeki değişiklikleri, kadınlar ve erkekler için belirli bir politika, program veya faaliyetin sonuçlarındaki değişiklikleri veya kadın ve erkeklerin statü veya durumundaki değişiklikleri dikkate almaktadır (Moser, 2007).

Toplumsal yaşamda kadınların ilerlemesine ilişkin taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğinin izlenmesi ve bu konuda üzerinde anlaşılan hedeflere yönelik ne düzeyde ilerleme kaydedildiği ve hangi alanda çaba gösterilmesi gerekliliği konusunu göstergeler ortaya koymaktadır (Heyzer, 2001). Cinsiyete duyarlı göstergelerin kullanımı ile zaman içinde toplumsal cinsiyet alanındaki değişiklikler ölçülebilmektedir. “Cinsiyete duyarlı göstergeler” kavramı, okuryazarlık gibi belirli bir göstergelerde erkekler ve kadınlar için ayrı ölçümler sağlayan cinsiyete göre ayrılaştırılmış göstergeleri içermektedir (Moser, 2007).

Kazakistan ve Türkiye’de kadınlara yönelik sosyal politika sonuçlarının değerlendirilmesinde ülkeler arasında karşılaştırmaya olanak sağlayan uluslararası endeksler kullanılmıştır. Kadınlara yönelik uluslararası karşılaştırmalarda dört endeks ile iki ülkenin değerlendirmesi yapılmıştır. Kazakistan ve Türkiye’nin uluslararası endeksler ile karşılaştırmasında, Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurum Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi ve Sosyal Normlar Endeksi kullanılmıştır.

Küresel Cinsiyet Uçurum Endeksi

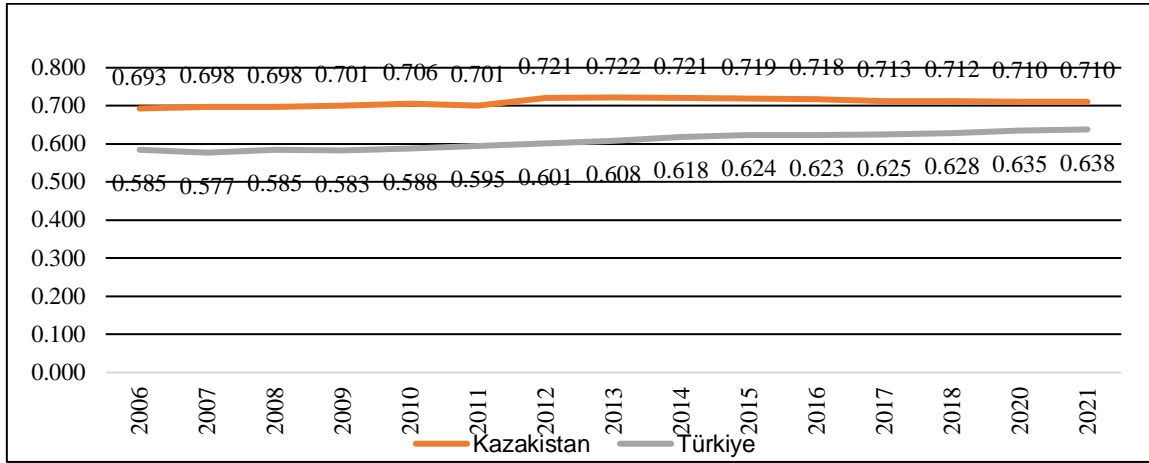
Uluslararası sivil toplum kuruluşu olarak Dünya Ekonomik Forumunun (DEF) 2006’dan bu yana yayınladığı “Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurum Endeksi” ile ülkeler arası karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu endekste, “kadınların ekonomik yaşama katılımı, eğitim düzeyi, sağlık göstergeleri ve siyasal gücüne” yönelik dört alt veri seti bulunmaktadır. Endeks ülkeleri cinsiyet eşitliğine göre sıralayarak yıllık düzeyde bu 4 alt endekse göre kadın ve erkekler arasındaki farkın düzeyine odaklanmaktadır.

Endeksin aldığı değerlerde sıfır eşitsizliği bir eşitliği ifade etmektedir. Ülke sıralamasında hesaplanmış olan endekslere göre eşitliğin sağlanma durumuna göre sıfır ile bir arasında hesaplanan değerlere göre büyükten küçüğe sıralama yapılmaktadır.

Küresel Cinsiyet Uçurum Endeksi

Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi, ülkeler arası cinsiyet eşitliğinin karşılaştırılmasını sağlayan bir endeks olup DEF tarafından hesaplanmaktadır. Endeks ile ülkelerin gelişmişlik seviyesinden bağımsız bir şekilde kaynaklar ve fırsatlar açısından cinsiyete dayalı boşluklar ölçülmektedir.

Kazakistan ve Türkiye’nin Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksi ile yapılan karşılaştırmasında 2006-2021 dönemi temel alınmıştır. 2006-2021 dönemi için Türkiye ve Kazakistan’ın Küresel Cinsiyet Endeksi Şekil 1’de, endeksin dünya sıralaması Tablo 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Kazakistan ve Türkiye Cinsiyet Eşitliği Endeksi, 2006-2021⁶

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Tablo 1. Cinsiyet Eşitliği Endeksi Sıralaması, Kazakistan ve Türkiye, 2006-2021⁷

Yıl	Endeksin Ülke Sayısı	Kazakistan Sıralama	Türkiye Sıralama
2021	156	80	133
2020	153	72	130
2018	149	60	130
2017	144	52	131
2016	144	51	130
2015	145	47	130
2014	142	43	125
2013	136	32	120
2012	135	31	124
2011	135	49	122
2010	134	41	126
2009	134	47	129
2008	130	45	123
2007	128	32	121
2006	115	32	105

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksi sonuçlarına göre Kazakistan 2006-2021 döneminde endeks hesaplaması yapılan toplam ülkeler içinde Türkiye'ye göre üst sırada bulunmaktadır. Türkiye 2006'da endekse dahil olan 115 ülke içerisinde 105. sırada iken 2021'de 156 ülke içerisinde 133. sıraya

⁶ DEF tarafından hesaplanan "küresel cinsiyet eşitliği" endeks verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

⁷ DEF tarafından hesaplanan "küresel cinsiyet eşitliği" endeks sıralaması kullanılarak oluşturulmuştur.

gerilemiştir. Benzer durum Kazakistan içinde geçerli olup, 2006 yılında Kazakistan 32. sırada iken 2021 yılında 80. sırada yer almıştır.

Kazakistan'ın Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksinde 2006 yılında 32. sıradan (115 ülkenin endekse dahil olması) 2021 yılında 80. sıraya gerilemesinde (156 ülkenin endekse dahil olması) endekse dahil olan ülkelerin endeks değerlerinin yüksek olabilirliğiyle beraber Kazakistan'ın kadına yönelik politika uygulamalarının değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2006 yılı sonrasında Kazakistan'da kadınlara yönelik önemli 2 kanun çıkarılmıştır. Bu kanunlar “Kadın ve Erkeklere Eşit Hak ve Fırsat Eşitliği Devlet Garantisi Kanunu” ve “Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Hakkında Kanun”larıdır. 2006-2016 döneminde “Kazakistan Cumhuriyeti'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi” uygulanmaya başlamış olup 2016'da 2030 yılına kadar yürürlükte bulunacak “Aile Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Politikası” kabul edilmiştir.

Kazakistan'da kadınlara yönelik sosyal politikalara yönelik ileri yasal düzenlemeler ve çerçeve ile gerçekleşen sonuçlar arasında farklılaşmanın nedenleri irdelendiğinde, devletin 2006 yılından bu yana cinsiyet politikaları stratejilerinin oluşturulmasına karşın planlanan unsurların büyük bölümünün kısmen uygulandığı görülmektedir.

Kazakistan'da cinsiyet eşitliği alanında ortaya çıkan göstergeler ile strateji tedbirleri içerisinde nedensel ilişkilerin kurulamaması nedeniyle önlemlerin etkinliği sağlanamamıştır. Kadın erkek eşitliğinin siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda sağlanmasında kültürel ve toplumsal değişimlerin gerekliliği esastır. Kazakistan'da ataerkil toplum yapısının, cinsiyet kalıp önyargılarının ve yerleşik sosyal normların halen etkinliğini sürdürmesi nedeniyle yeni yasaların kabulü ve uygulamaya başlaması toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada etkin olmasına karşın bu amaca ulaşabilmek için, toplumsal cinsiyete yönelik toplumda öz farkındalığın güncellenmesini gerektirmektedir (Khamzina, Buribayev, Yermukanov, & Alshurazova, 2020).

Türkiye, Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksinde 115 ülkenin dahil olduğu 2006 yılında 105. sırada iken 156 ülkenin dahil olduğu 2021 yılında 133. sırada yer almıştır. Türkiye'nin 2021 yılı endeks puanını artırmaya karşın endekse katılan ülkelerin daha hızlı gelişimi nedeniyle sıralaması artmamış, gerilemiştir.

Ekonomik Katılım ve Fırsat Endeksi

Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksinin alt endekslerden ilki kadınların ekonomik yaşama katılımına ilişkindir. Bu alt endeksin hesaplamasında kadınların işgücüne katılım düzeyi, benzer iş için ödenen kadın erkek ücret farkı, gelir düzeyi, orta ve üst kademe yönetici ile profesyonel ve teknik eleman ayırımında göstergeler esas alınmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığında eşitsizliğin yaşandığı 2 önemli alan kadın ve erkek arasında eşit işe eşit ücret ve kadınların liderlik düzeyindeki düşük istihdamıdır. Ekonomik yaşama katılıma yönelik Kazakistan ve Türkiye'nin sıralaması Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kadınların Ekonomik Yaşama Katılım Endeksi Sıralaması, Kazakistan ve Türkiye, 2006-2021⁸

Yıl	Endeksteği Ülke Sayısı	Kazakistan Sıralama	Türkiye Sıralama
2021	156	47	140
2020	153	37	136
2018	149	32	131
2017	144	30	128
2016	144	31	129

⁸ DEF tarafından hesaplanan kadınların ekonomik yaşama katılım endeksine ilişkin yıllık veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

2015	145	36	131
2014	142	33	132
2013	136	20	127
2012	135	19	129
2011	135	23	132
2010	134	12	131
2009	134	12	130
2008	130	18	124
2007	128	15	118
2006	115	16	106

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Kadınların ekonomik yaşama katılımında Kazakistan, Türkiye'ye göre çok ileri sıralamada yer almaktadır. 115 ülkenin yer aldığı 2006 yılı endeksinde Kazakistan 16. sırada iken 156 ülkenin yer aldığı 2021 yılında 47. sıradadır. Türkiye ise 2006 yılında 106. sırada iken 2021 yılında 140. sıraya düşmüştür.

1917 yılı Bolşevik devrimi sonrası insanların eşitliğinin deklarasyonu ile birlikte üretimde temel ünite olarak aile kurumunun değişimi hedeflenerek, kadınların istihdamda erkeklerle aynı pozisyona gelmesi hedeflenmiştir (Sansızbaeva, 2004). Sovyet döneminde kadının işgücü piyasasındaki yerinin üst düzeyde olması Kazakistan'ın bu endekste üst sıralarda bulunmasında etken olduğu görülmektedir.

Kadınların işgücüne katılımları ve bu katılımın yıllar itibariyle değişimi kadının ekonomik yaşamdaki yerine yönelik en önemli göstergelerden birisidir. Bu açıdan Kazakistan kadınların işgücüne katılım oranlarında dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Kazakistan İstatistik Ofisi verilerinde 2020 yılında toplam işgücüne katılım oranı %81,9, erkeklerin işgücüne katılım oranı %85,2, kadınların işgücüne katılım oranı %78,6'dır (Kazakhstan Statistics Committee, 2020_a).

2020 yılında, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinin toplam işgücüne katılım oranı %71,5, erkek katılımı oranı %79,4, kadın katılım oranı %63,8 olduğu dikkate alındığında Kazakistan'daki kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksekliği dikkate değer düzeyde olduğu görülmektedir. Türkiye'de toplam işgücüne katılım oranı %54,9 iken bu oran erkekler için %74,6, kadınlar için %35,0'dır (OECD, 2022).

2020 yılı itibariyle Kazakistan'da kadın istihdam oranının yapısı kadın işgücüne katılım düzeyindeki yapıya benzerdir. Toplam istihdam oranı %65,9 iken erkek istihdam oranı %72,1, kadın istihdam oranı %60,3 olmuştur (Kazakhstan Statistics Committee, 2020_b).

OECD ülkelerinin 2020 yılı toplam istihdam oranı %66,3, erkek istihdam oranı %73,7, kadın istihdam oranı %59,0'dır. Türkiye için bu oranlar sırasıyla %47,5, %65,2, %29,7 olmuştur (OECD, 2022).

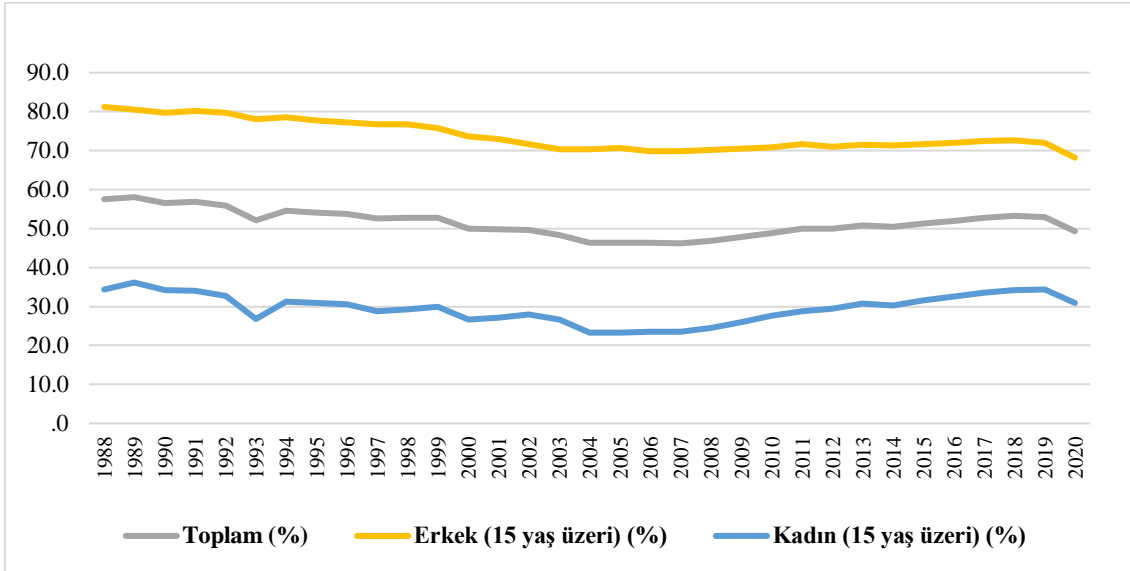
Bağımsızlık öncesinde Kazakistan'da istihdama katılım oranında kadın istihdam oranı erkeklere göre daha yüksekti. Ulusal İstatistik Kurumu'na göre, 1991 yılında erkeklerin istihdam oranı %84,4 iken ve kadınların istihdam oranı %85,8 idi. 1991'den sonraki süreçte çalışan kadın sayısındaki azalmayla beraber kadın ve erkek arasındaki fark artmaya başlamıştır. 1993'te istihdama katılım oranı erkekler için %78,4 iken, kadınlar için %74,3; 1995'de erkeklerin istihdama katılımı %84,2 iken kadınların katılımı %80,5; 1997'de erkekler için %87,3 iken kadınlar için %78,2 olmuştur (UN, 2000, s. 18). İstihdam yapısının bir diğer özelliği korunmasız ve marjinal ekonomik sektörlerde kadın istihdam oranının erkeklerden çok daha fazla olmasıdır (UN, 2015: 75). Kadınların uzmanlık alanlarındaki yüksek niteliklerine rağmen ağırlıklı olarak alt kademe istihdamında yoğunlaştığı görülmektedir (UN, 2000: 40).

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan geçiş dönemi sorunlar nedeniyle kadınların ekonomik, sosyal ve politik özgürlüklerinin sınırlandığı görünmektedir. Geçiş dönemi sürecinde yaşanan ekonomik dönüşüm sürecinde kadınlar daha hızlı bir şekilde işlerini kaybederek yeni bir işe girme konusunda sorunlar yaşamışlardır. Bu nedenle kadınlar yüksek eğitim düzeylerini ve becerilerini işgücü piyasasındaki sorunlar nedeniyle yansıtamamışlardır (Asian Development Bank, 2006: 10-11).

Türkiye'nin istihdam yapısında kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarında fark çok yüksektir. 1988-2020 yıllarında işgücüne katılım düzeyi erkekler için ortalama %73,9 iken bu oran kadınlarda %29,6'dır. 30 yılı aşan süreç içerisinde Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu yıl 1989'da %36,2 iken, en düşük oran 2004 ve 2005 yıllarında %23,3'tür. İşgücüne katılım oranındaki kadın ve erkek arasındaki yüksek farklılaşma istihdam oranları açısından da benzer bir yapı göstermektedir. 1988-2020 yıllarında istihdama katılım oranı erkekler için ortalama %67,0 iken kadınlar için %26,5 olmuştur. 32 yıllık süreçte kadınların istihdama katılımının en yüksek olduğu yıl 1989'da %32,7 iken, en düşük oran 2005 yılında %20,7'dir (TÜİK, 2021).

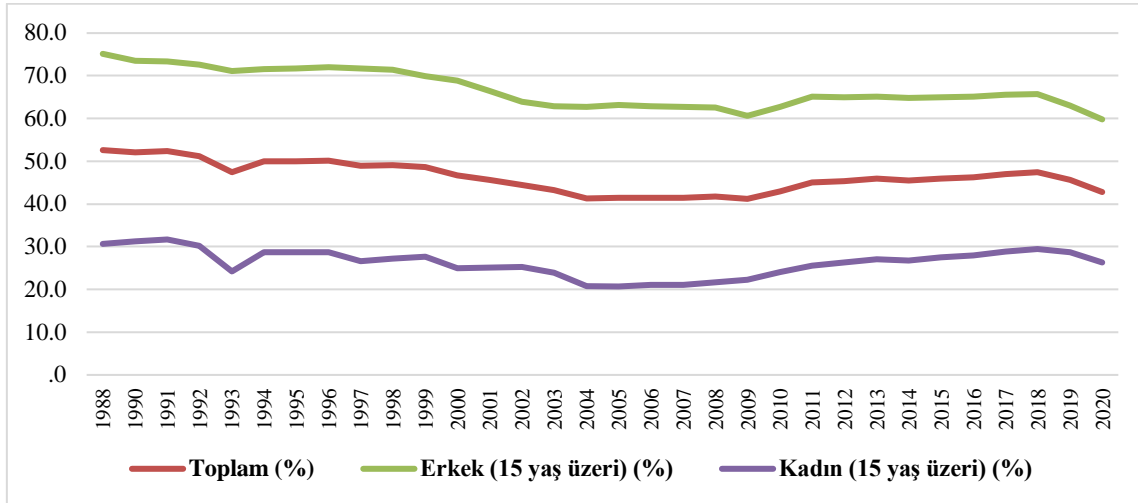
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'de işgücüne katılım ve istihdam oranları cinsiyet ayrımında Şekil 2 ve Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 2. Cinsiyet Ayrımında İşgücüne Katılım Oranları, 1988-2020⁹

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

⁹ TÜİK İşgücü İstatistikleri İşgücüne Katılım Oranları kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 3. Cinsiyet Ayrımında İstihdam Oranları, 1988-2020¹⁰

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Türkiye’de işgücü piyasasında kadınlara yönelik olumsuz yapısının düzeltilmesine için kadınların işgücüne katılımının artırılmasına ilişkin bütüncül politikaların ve “Ulusal Kadın İstihdamı Stratejisinin” oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. ASPB’nin “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı” kapsamında “ev ve iş yaşamını uzlaştırıcı önlemlere” yeterince destek verilmemesi, kadınları “ev içindeki cinsiyetçi iş bölümüne” yönlendiren bir anlayışın benimsenmesine yol açmıştır (Türkiye Gölge Raporu, 2016).

Türkiye’de kadınların istihdam oranları OECD ülkeleri arasında en düşük orana sahip olmasının temelinde kadınların işgücü piyasasına yönelik eğitimlerinin ve becerilerinin düşük olmasının yanında aile içi iş bölümü, geleneksel kısıtlar, işgücü piyasasına ilişkin ayrımcılık, kısıtlayıcı nitelikte kültürel pek çok boyut bulunmaktadır (Türkiye Gölge Raporu, 2005: 14). Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” sonuçlarına göre her 10 kadınının 6’sının çalışma konusunda eşinden izin almasının gerekmediğini bilmemesi kadınların istihdamına yönelik oluşturulacak politika ve stratejiler için önemli bir bulgu niteliğindedir.

Türkiye’de son yıllarda uygulanan sosyal politikalarda artan düzeyde yaşlı ve engelli bakım hizmetinin kadınlar üzerinden yürütülmesi sonucunda kadın istihdamının engellendiği bir yapı oluşmuştur. Bu bağlamda engelli ve yaşlılara yönelik evde bakım hizmeti veren kadınların sosyal güvenlik sistemi içerisinde bulunmamları nedeniyle ileriye dönük olarak istihdam piyasasına girmelerini güçleştirmektedir.

Eğitime Katılım Endeksi

Kadınların eğitim alanına ilişkin alt endeks¹¹ Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksini oluşturan endekslerden biridir. Bu endeks esas alınarak oluşturulan kadınların eğitim alanındaki karşılaştırmasına yönelik sıralama Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Kadınların Eğitime Katılım Endeksi Sıralaması, Kazakistan ve Türkiye, 2006-2021¹²

Yıl	Endekste Ülkelerin Sayısı	Kazakistan Sıralama	Türkiye Sıralama
2021	156	65	101
2020	153	63	113
2018	149	30	106

¹⁰ TÜİK İşgücü İstatistikleri İstihdam Oranları kullanılarak oluşturulmuştur.

¹¹ Endeksin hesaplanmasına kadın “okuryazarlık oranı, ilköğrenim, orta öğrenim ve yüksek öğrenim verileri” temel alınmaktadır.

¹² DEF’in kadınların eğitime katılım endeksi sıralaması kullanılarak oluşturulmuştur.

Kazakistan ve Türkiye'nin Kadına Yönelik Sosyal Politikalarının Uluslararası Endekslere Göre Karşılaştırılması (1991-2021)

2017	144	48	101
2016	144	58	109
2015	145	28	105
2014	142	48	105
2013	136	69	104
2012	135	66	108
2011	135	43	106
2010	134	25	109
2009	134	42	110
2008	130	40	108
2007	128	65	110
2006	115	53	92

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Kazakistan 2006-2021 döneminde tüm yıllarda kadınların eğitim alanındaki durumu açısından Türkiye'ye göre ileri sıralarda yer almaktadır. Endeks verilerine göre Kazakistan 2006'da 115 ülke içerisinde 53. sıradayken 2021'de 156 ülke içerisinde 65. sıradadır. Aynı yıllar için Türkiye 2006 yılında 92. sırada, 2021 yılında 101. sırada yer almıştır.

Eğitime erişim açısından Kazakistan'da belirgin bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği görünmemektedir. Buna karşın Kazakistan'da ortaöğretimin ve yüksek öğretim müfredatı içerisinde kadın insan hakları ve cinsiyet eşitliği konularında zorunlu derslerin olmaması toplumsal cinsiyet açısından sorun niteliğindedir. Bu bağlamda müfredatta cinsiyet duyarlılığı eksikliği işgücü piyasasında ayrımcılığı etkileyen cinsiyet klişelerinin oluşmasına neden olarak olumsuz etki yaratmaktadır (UN, 2015: 75).

Kazakistan'ın ortaöğretimde kaydı bulunmayan okul çağında bulunan çocuk oranı %1'den azdır. Kazakistan, DEF'in 2017 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi sonuçlarında ilköğretim kaydında dünya sıralamasında 4, ortaöğretim kaydında 18. sırada bulunmaktadır. Bu veriler Kazakistan'ın eğitime erişim açısından herhangi bir cinsiyete dayalı ayrım olmadığını açık olarak göstermektedir (UN, 2018: 23-24).

Kazakistan 2009'da %99,6 oranı ile dünyanın en yüksek 14. okuma yazma oranına sahip ülkedir. Kazakistan, 2011 UNESCO "Kalkınma İçin Eğitim Endeksi" verilerine göre 129 ülke içerisinde 4. sırada yer almaktadır. Eğitim düzeyinin yüksek olmasındaki faktörler okul öncesi hazırlığın bulunması ve 11 yıllık orta öğretimin zorunlu ve ücretsiz olmasından kaynaklanmaktadır (UN, 2012: 6).

Türkiye'de eğitim alanında, genel olarak ataerkil değer yargılarının varlığı ve maddi yetersizliklerin kız çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir. 1997 yılında 4306 sayılı Kanun ile zorunlu temel eğitim 8 yıla yükseltilmesi ile kız çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri ve erken evliliklerin önlenmesinde olumlu sonuçlar alınması hedeflenmiştir. Bu bağlamda elde edilen ilk verilere göre bu hedefler doğrultusunda olumlu sonuçlara ulaşılmıştır (KSGM, 2003: 13-14).

Türkiye kamu kurum ve kuruluşlarının çeşitli projeleri ve kampanyaları ile kız çocuklarının okula devam oranlarını arttırmaya yönelik uygulamalar yürütmüştür (ASPB, 2014: 23). Eğitim alanında sağlanan sosyal yardımlarla özellikle şartlı nakit transferi ödemeleriyle kız çocuklarının okula devamı konusunda çaba sarf edilmektedir. 2010-2012 döneminde gerçekleştirilen "Şartlı Nakit Transferlerinin Etki Değerlendirilmesi" araştırma sonuçları kız çocuklarının devamsızlıklarındaki azalmanın erkek çocuklarına göre daha yüksek olduğunu, ŞNT yardımı alan kız öğrencilerin orta öğretime geçişlerine ilişkin oranların daha fazla olduğunu göstermiştir (ASPB, 2014: 26).

Türkiye’de kız çocuklarının öğrenimlerine devam konusunda bölgesel farklılaşmaların belirgin olduğu görülmektedir. “Kız çocuklarının işgücünden daha fazla yararlanması, erken evlilikler, okula geç başlama, kızların eğitimine ilişkin güdülenme eksikliği, kızların okula gitmelerine yönelik direnç gösterilmesi vb. ataerkil değer yargıları ve uygulamaları ayrıca müfredatın içindeki cinsiyetçi olumsuzluklar, eğitimin maliyetinin yüksekliği özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kız çocuklarının eğitimini olumsuz etkileyen” sorun niteliğindedir (KSGM, 1993: 43).

Kız çocuklarının eğitim durumunu etkileyen bir başka konu erken yaş evlilikleridir. KEFEK’in bu konunun araştırılmasına yönelik kurmuş olduğu Komisyon çalışmaları sonuçlarına göre Türkiye’de erken yaş evliliklerinin yaygın olmasına karşın bu konunun toplumun çoğunluğu tarafından sorun olarak değerlendirilmediğidir. Bununla birlikte ataerkil ve geleneksel toplum yapısı erken yaş evliliklerini normalleştirmektedir. Türkiye’de her dört evlilikten birinin, bazı bölgelerde üç evlilikten birinin çocuk evlilik olduğu, çocuk evliliklerin tespit edilmesi konusunda sağlıklı veri tabanının bulunmamasıdır (KEFEK, 2010: 34). Erken yaş evlilikleri kız çocuklarının eğitime devam konusunda yaşanan sorunları derinleştiren bir faktördür. TÜİK verilerine göre 2009-2014 yıllarında 3.364 kız çocuğunun 15 yaş altında, 151.727 kız çocuğunun 15-17 yaş aralığında doğum yaptığı kaydedilmiştir (Türkiye Gölge Raporu, 2016: 29).

Sağlık ve Sağlıklı Yaşam Göstergeleri Endeksi

Sağlık göstergelerinin dikkate alındığı endeks Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksinin alt endekslerden birisidir. Endeksin hesaplanmasında doğumda cinsiyet oranları ile sağlıklı yaşam beklentisi ile ilgili veriler kullanılmaktadır.

Bu endeks “Sağlık ve Hayatta Kalma” bileşenlerini içermekte olup, iki gösterge kullanılarak erkek ve kadın sağlığındaki farklılara genel bir bakış sunmaktadır. Bu göstergelerden ilki erkek çocuk tercihinin yüksek olduğu pek çok ülkede yaygın olan “kayıp kadın” kavramını ortaya çıkarmayı hedefleyen doğumda cinsiyet oranıdır. İkinci gösterge ise kadın ve erkeklerin sağlıklı yaşam beklentisi arasındaki farktır (World Economic Forum, 2021).

Kadınların sağlık alanındaki karşılaştırmasına ilişkin Kazakistan ve Türkiye sıralaması Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Sağlık Endeksi Sıralaması Kazakistan ve Türkiye, 2006-2021¹³

Yıl	Endeksteği Ülke Sayısı	Kazakistan Sıralama	Türkiye Sıralama
2006	115	36	85
2007	128	37	87
2008	130	38	88
2009	134	41	93
2017	144	36	59
2018	149	42	67
2020	153	74	64
2021	156	55	105

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

2006-2021 döneminde sağlık göstergeleri endeksinde Kazakistan Türkiye ile karşılaştırıldığında üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Endeks hesaplamasında 115 ülkenin yer aldığı 2006 yılında Kazakistan 36. sırada iken 156 ülkenin yer aldığı 2021 yılında 55. sırada bulunmaktadır. Aynı yıllar için Türkiye 85 ve 105. sırada yer almıştır.

Siyasal Yaşama Katılım Endeksi

Siyasal yaşama katılım endeksi Küresel Cinsiyet Eşitliği Endeksinin alt endekslerinden biridir. Endeksin hesaplanmasında kadınların parlamentodaki temsiliyet düzeyi, kadın bakan oranı ve son 50

¹³ DEF’in sağlık endeksi kullanılarak oluşturulmuştur.

yıl içerisinde kadın devlet başkanlığı esas alınmaktadır. Kadınların siyasal yaşama katılımlarına ilişkin alt endeks hesaplamasında Kazakistan ve Türkiye'nin karşılaştırması Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Siyasal Yaşama Katılım Endeksi, Kazakistan ve Türkiye, 2006-2021¹⁴

Yıl	Endeksteki Ülke Sayısı	Kazakistan Sıralama	Türkiye Sıralama
2021	156	106	114
2020	153	106	109
2018	149	94	113
2017	144	93	118
2016	144	77	113
2015	145	78	105
2014	142	66	113
2013	136	65	103
2012	135	61	98
2011	135	98	89
2010	134	96	99
2009	134	102	107
2008	130	101	106
2007	128	77	108
2006	115	69	96

Kaynak: (World Economic Forum, 2021).

Kadınların siyasal yaşama katılımına yönelik endeks sonuçlarına göre Kazakistan'ın sıralaması Türkiye'ye göre üsttedir. Endeksin hesaplanmasında 115 ülkenin yer aldığı 2006 yılında Kazakistan 69. sırada iken 156 ülkenin yer aldığı 2021 yılında 106. sıraya gerilemiştir. Aynı endekste 2006 yılında Türkiye 96. sırada iken 2021 yılında 114. sırada yer almıştır.

Kazakistan'da siyasi alanda yerel yönetimlerde kadınların katılımının yüksekliğine karşın üst yönetime katılım düşük seviyede olup, siyasi karar mekanizmalarında simgesel düzeydedir. Kadınların siyasi alandaki katılımlarının düşük olmasının en önemli nedeni geleneksel cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır. Kazakistan'da kadınların eğitim ve sosyal yaşamdaki katılımlarının yüksek olmasına karşın siyasi alanda katılımlarının düşük olmasında siyasi partilerin yapıları ve siyasi partilerin kadın kollarının güçsüz yapısı etken olmaktadır. Siyasi partiler aile merkezli ve toplum merkezli anlayış olarak iki yaklaşımı temel almaktadırlar. Bu bağlamda aile merkezli yaklaşımda “kadını aile kurumu ile özdeşleştiren ve kadın haklarına ailenin gereksinimleri çerçevesinde bakan” anlayış esas iken toplum merkezli anlayışta “kadın erkek eşitliğine ve kadınların toplumsal yaşama katılımını çağdaşlığın, demokrasinin, gelişmişliğin gereği sayan” anlayış esastır (Tuganova, 2014: 89-91). Kazakistan'da kadınların siyasal sürece katılımındaki düşüş onları kamusal alanda güçsüzleştirmeye başlamıştır. Siyasi alandaki katılıma ilişkin azalmanın nedenleri genel olarak cinsiyet klişelerinin, ataerkil tutumların artması sonucu ekonomik ve sosyal kaynaklara erişimlerin sınırlanması ve toplumsal yaşamda

¹⁴ DEF'in siyasal yaşama katılım endeksi kullanılarak oluşturulmuştur.

erkeklerin kararından daha fazla etkilenmeleridir (Asian Development Bank , 2006: 10-11). Bu durum siyasi yaşama katılım endekslerinde Kazakistan'ın alt sıralarda yer alması sonucunu doğurmuştur.

2010 tarihinde Kazakistan'da kadınların karar verme sürecinde ilerleme sağlaması için 2016 yılına dek hazırlanmış olan eylem planı doğrultusunda yürütme ve temsil organları ile idari yapıların karar verme düzeylerinde kadın temsil oranının yüzde 30'a yükseltilmesi hedeflenmiştir (UN, 2012: 20, 59).

Kazakistan'ın mecliste kadın oranının düşük olmasına karşın yerel idarede kadın temsil oranları ve siyasete katılım düzeyi yüksektir. 2020 yılında Kazak Parlamentosunda kadın temsil oranı %24 olmuştur (Kazakhstan Statistics Committee, 2022).

Kadınların siyasi yaşama katılımına ilişkin alt endeksinin 2000-2020 döneminde gerek Kazakistan'da gerekse Türkiye'de olumlu gelişme olmuştur. Kazakistan Parlamentosunda 2000 yılında kadınların temsil oranı yüzde 11,3 iken 2020'de %24'e yükselmiştir. Türkiye'nin genel ve yerel yönetimlerde kadın temsil oranı düşük olup, bakanlık düzeyinde kadın temsil oranında 1980-2021 yıllarında değişmemiştir. Türkiye'de kadınların Mecliste temsil oranlarında 1999'da artmaya başlayan süreç sonunda 2021 yılında kadın temsil oranı %17,4'e yükselmiştir.

Türkiye'de kadınların siyasete katılımının düşük olmasının altında yatan nedenler kadınların eğitime erişimlerinin, işgücü piyasasına katılımlarının düşük olması, toplumsal yaşamda bütün alanlarda görünürlüğünün az olması, farkındalık açısından dezavantajlı durumda bulunmaları nedeniyle kaynaklara erişimlerinin sınırlı olmasıdır. Ayrıca kadınların siyasete katılımı desteklemeyen kültürel yapı; siyaset alanı ve siyaset yapma biçiminin kadınların gereksinim ve koşullarına uygun olmaması, adaylıkların belirlenme süreci, biçimi katılımın düşük olmasında etkindir (KEFEK, 2015: 17).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

BM'nin yayınlamış olduğu Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi¹⁵ (TCEE) cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ayrıntılarını ortaya çıkarmaktadır. Endeks kapsamında "üreme sağlığı, güçlenme ve işgücü piyasası" olmak üzere 3 temel gösterge bulunmaktadır. Endeks kadınların ve erkeklerin kazanımlarındaki eşitsizlik nedeniyle potansiyel insani gelişimdeki kaybı sunmaktadır. Buna göre TCEE, ulusal insani gelişme başarılarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ne derece zarar gördüğünü ortaya çıkarmak ve politika analiz ve savunuculuk çabaları için deneysel zeminler sağlamak üzere oluşturulmuş bir endekstir. Endeks değerinin yorumlanmasında yüksek TCEE değerleri kazanımların az olduğunu göstermektedir (Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 2022).

Tablo 6. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, 1995-2019

Yıl	Kazakistan	Türkiye	Çok Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri	Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri	Orta İnsani Gelişim Ülkeleri	Düşük İnsani Gelişim Ülkeleri	Gelişmekte Olan Ülkeler	OECD Ülkeleri	Dünya
2019	0,190	0,306	0,173	0,340	0,501	0,592	0,463	0,205	0,436
2018	0,191	0,308	0,175	0,331	0,501	0,590	0,466	0,182	0,439
2017	0,192	0,325	0,181	0,334	0,507	0,591	0,469	0,189	0,442
2016	0,196	0,334	0,189	0,335	0,514	0,594	0,472	0,195	0,446
2015	0,212	0,339	0,196	0,337	0,522	0,598	0,475	0,201	0,449
2014	0,218	0,355	0,201	0,340	0,533	0,606	0,480	0,207	0,454

¹⁵ TCEE, "UNICEF'in Dünya Çocuklarının Durumu belgesinden gelen anne ölüm oranı; BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi'nin Dünya Nüfusuna Bakış belgesinden sağlanan ergen doğurganlık oranları; Barro-Lee veri dizilerinden sağlanan eğitime devam istatistikleri; Uluslararası Parlamenterler Birliği'nden parlamentoda temsil ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün LABORSTA veri tabanından iş gücü piyasasına katılım da dahil olmak üzere başlıca kamuya açık veri tabanlarından elde edilen verilere" dayanmaktadır (Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 2022).

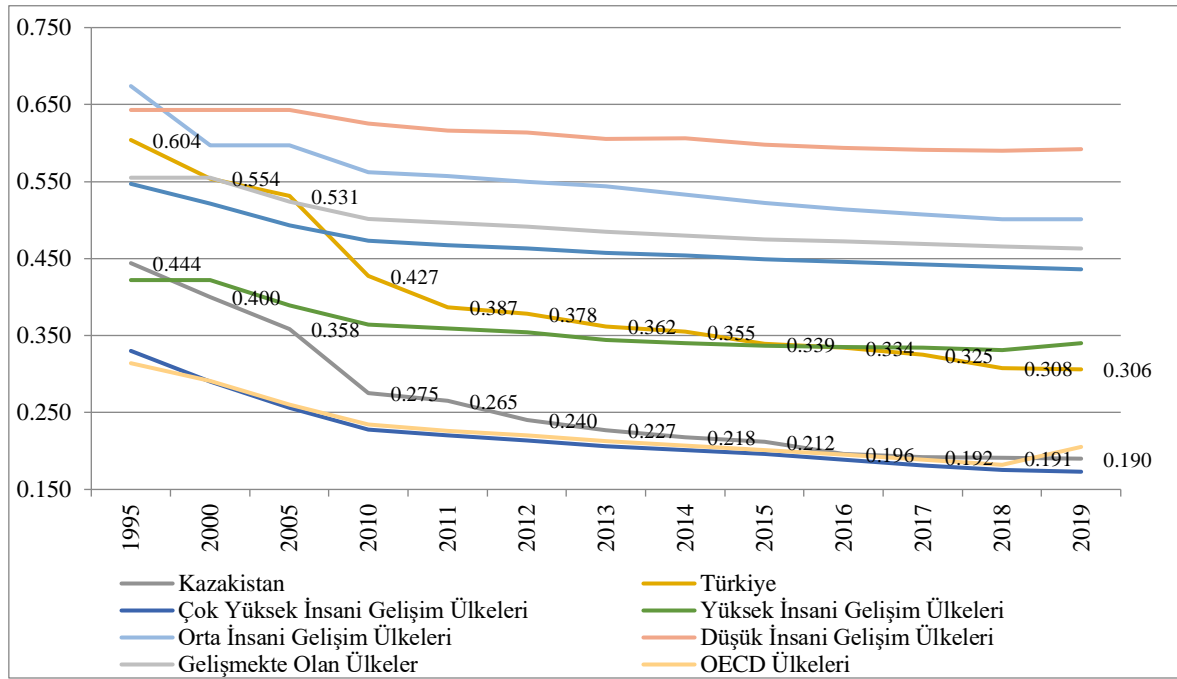
Kazakistan ve Türkiye'nin Kadına Yönelik Sosyal Politikalarının Uluslararası Endekslere Göre Karşılaştırılması (1991-2021)

2013	0,227	0,362	0,206	0,344	0,544	0,605	0,485	0,213	0,457
2012	0,240	0,378	0,214	0,354	0,550	0,614	0,491	0,220	0,463
2011	0,265	0,387	0,220	0,359	0,557	0,616	0,496	0,226	0,467
2010	0,275	0,427	0,228	0,364	0,562	0,625	0,501	0,234	0,473
2005	0,358	0,531	0,256	0,389	0,597	0,643	0,524	0,260	0,493
2000	0,400	0,554	0,290	0,422	0,597	0,643	0,555	0,291	0,521
1995	0,444	0,604	0,330	0,422	0,674	0,643	0,555	0,314	0,547

Kaynak: (UNDP, 2022).

Ülkeler arası karşılaştırmalarda önemli bir endeks olan “Cinsiyet Eşitliği Endeksi” 1995’den bu yana yayımlanmakta olup, endekse ilişkin veriler ülke grupları ve Kazakistan Türkiye endeksleri Tablo 6 ve Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Kazakistan ve Türkiye, 1995-2019¹⁶

TCEE’ne göre 2019’da Kazakistan ve Türkiye dünya ortalamasının üstünde yer almaktadır. 1995-2019 yıllarında Kazakistan ve Türkiye’nin endeks değerleri olumlu olarak endekse yansımıştır. Kazakistan’ın endeks düzeyi Türkiye ile karşılaştırıldığında daha düşük değerde olduğu görülmektedir. Bu dönem içerisinde Kazakistan’ın endeks değerleri bütün yıllar için Türkiye’ye göre daha düşük olması toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından daha iyi konumda olduğunu ifade etmektedir.

Kazakistan’ın özellikle eğitimdeki güçlü yönü toplumsal cinsiyet eşitsizliği verilerine olumlu yansımaktadır. Kazakistan’da erkeklerin tamamı, kadınların %99,7’si en az ortaöğretim düzeyindedir (Asia Development Bank, 2018).

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler tarafından “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi” üç boyut ile hesaplanmaktadır. Bu endeks ile cinsiyet eşitsizliklerinin insan gelişimindeki düzeyini ölçmektedir.

¹⁶ 7 numaralı tabloda yer alan veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

Endekste yer alan insani gelişim boyutları “uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve yaşam standartları” olarak üç boyutu temel almaktadır. Bu boyutların değerlendirilmesinde, “doğumda beklenen yaşam süresi”, “25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama eğitim süresi”, “satın alma gücü paritesine göre kazanılmış gelir” değişkenleri endekse alınmaktadır.

1990 yılında BM tarafından ilk kez ortaya konan ve bu tarihten sonra her yıl yayımlanan BM “İnsani Gelişme Endeksi” hesaplamaları cinsiyet bazında ayrıştırılarak “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi”¹⁷ (TCDGE) oluşturulmuştur.

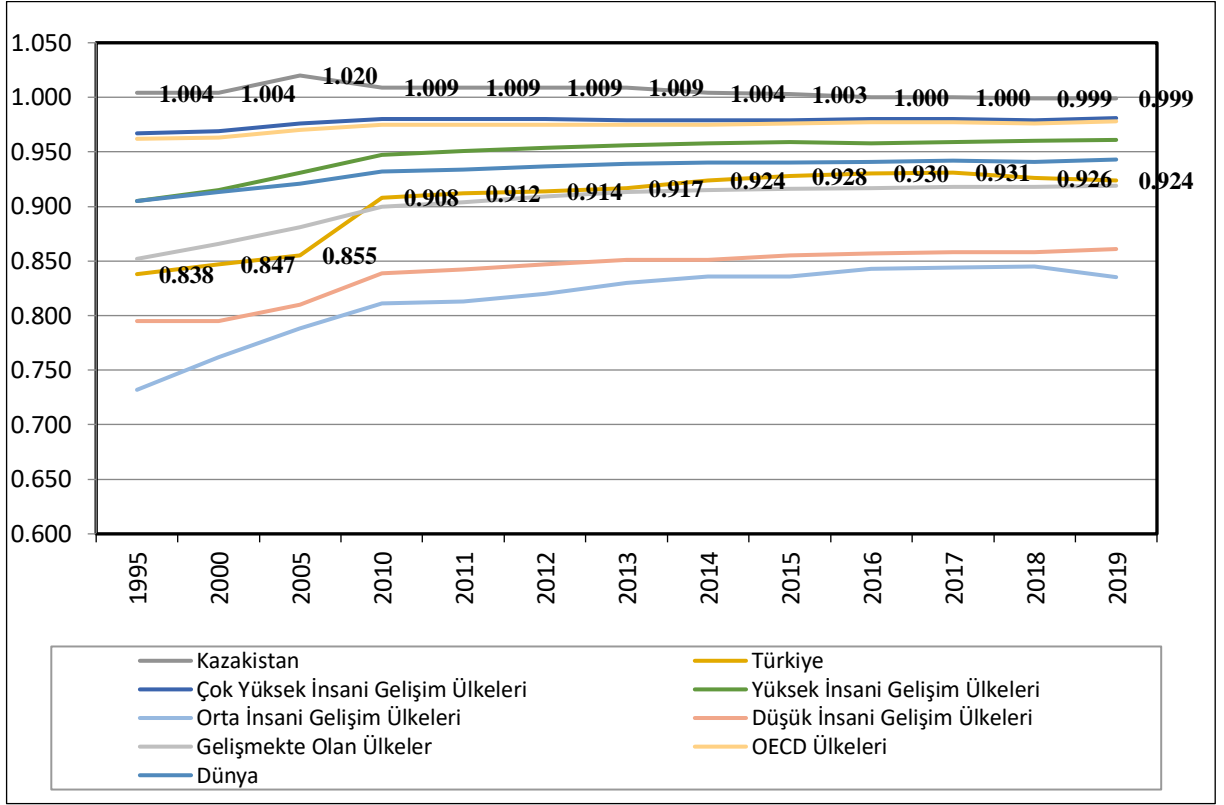
Ülkeler arası karşılaştırmalarda önemli bir endeks olan “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi” 1995’den bu yana yayımlanmakta olup, endekse ilişkin veriler ülke grupları ve Kazakistan Türkiye endeksleri Tablo 7 ve Şekil 5’de verilmiştir.

Tablo 7. Cinsiyet Gelişim Endeksi, 1995-2019

Yıl	Dünya	Çok Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri	Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri	Orta İnsani Gelişim Ülkeleri	Düşük İnsani Gelişim Ülkeleri	Gelişmekte Olan Ülkeler	OECD Ülkeleri	Kazakistan	Türkiye
2019	0,943	0,981	0,961	0,835	0,861	0,919	0,978	0,999	0,924
2018	0,941	0,979	0,960	0,845	0,858	0,918	0,976	0,999	0,926
2017	0,942	0,980	0,959	0,844	0,858	0,918	0,977	1,000	0,931
2016	0,941	0,980	0,958	0,843	0,857	0,917	0,977	1,000	0,930
2015	0,940	0,979	0,959	0,836	0,855	0,916	0,976	1,003	0,928
2014	0,940	0,979	0,958	0,836	0,851	0,915	0,975	1,004	0,924
2013	0,939	0,979	0,956	0,830	0,851	0,913	0,975	1,009	0,917
2012	0,937	0,980	0,954	0,820	0,847	0,909	0,975	1,009	0,914
2011	0,934	0,980	0,951	0,813	0,842	0,904	0,975	1,009	0,912
2010	0,932	0,980	0,947	0,811	0,839	0,900	0,975	1,009	0,908
2005	0,921	0,976	0,931	0,788	0,810	0,881	0,970	1,020	0,855
2000	0,913	0,969	0,915	0,762	0,795	0,866	0,963	1,004	0,847
1995	0,905	0,967	0,905	0,732	0,795	0,852	0,962	1,004	0,838

¹⁷ Kadınlar için hesaplanan İnsani Gelişme Endeksinin (İGE) erkekler için hesaplanan İGE’ne oranıdır.

Şekil 5. Cinsiyet Gelişim Endeksi, Kazakistan ve Türkiye, 1995-2019¹⁸

Kaynak: (UNDP, 2022).

Kazakistan 1995-2019 dönemindeki tüm yıllarda çok yüksek insani gelişim endeksinin üzerinde yer almıştır. Türkiye'nin verileri çok yüksek sınıflamasından oldukça uzak olup, bu dönemde orta insani gelişim endeksinin üzerinde yer almıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye yüksek insani gelişim endeksi seviyesine ulaşamamıştır. Kazakistan ve Türkiye bu endeks açısından değerlendirildiğinde Kazakistan'ın daha yüksek endeks verilerine sahip olduğu görülmektedir.

İnsani Gelişim Endeksine göre Türkiye 2019'da 189 ülke içinde 54. sırada ve "çok yüksek insani gelişme" kategorisinde bulunmasına karşın TCDGE sıralamasında bu sıralamadan daha geride yer alarak 162 ülke içerisinde 68. sırada, OECD ülkeleri içinde en alt sırada bulunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normları Endeksi

Cinsiyet eşitliği alanında uluslararası karşılaştırma amacıyla hesaplanan başka bir endeks Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normlar Endeksidir. Bu endeks, sosyal normları, uygulamaları ve yasal düzenlemelerdeki cinsiyete dayalı ayrımcılığı dikkate almaktadır.

Sosyal normların doğrudan gözlenememesi toplumda bu normların etkilerinin ne şekilde değiştiğinin izlenmesini önemli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin değerlendirilmesinde Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformunun kabul edilmişinin 25. yılında yeni bir endeks oluşturma girişimi olmuştur. Bu bağlamda toplumda cinsiyet eşitliğine karşı yaygın önyargılara ilişkin Dünya Değerler Araştırması 19 ülke ve cinsiyet ayrımında bilgi sunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların güçlendirilmesi konularına ilişkin toplumdaki önyargı boyutu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu yönüyle endeks verileri, hesaplamalara katılan ülkelerin önemli politika müdahalelerine gereksinim duyduğu alanların ortaya konulması ve yıllar itibarıyla değişimin izlenmesi açısından kritik bir

¹⁸ 35 nolu tablo verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

¹⁹ Merkezi İsveç Stockholm'de olan Dünya Değerler Araştırması (www.worldvaluessurvey.org), değişen değerlerin ve bunların sosyal ve politik yaşam üzerindeki etkilerinin incelendiği küresel bir sosyal bilimciler ağıdır.

göstergedir. Endeks toplumsal cinsiyet eşitliğinde sosyal normlar temelli önyargıların yoğunluğunu ve bu önyargıların zaman içerisinde ne yönde değişim gösterdiğini yansıtmaktadır (UNDP, 2022).

Temel Cinsiyet Sosyal Normlar Endeksi (TCSNE) hesaplamalarında önyargısı bulunan bireylerin yüzdesini ölçmektedir. Toplumsal Cinsiyet Normlarının İkinci Endeksi (GNI2) göstergelerden en az iki önyargıya sahip kişilerin yüzdesini hesaplamaktadır. Göstergelerin tamamı için bireyin önyargıya sahip olması durumunda 1 önyargısının bulunmaması durumunda 0 değerini almaktadır. Endeksin alabileceği değerler 0 ile 1 arasında olup, yüksek endeks değeri cinsiyet eşitliği konusunda yüksek önyargıyı temsil etmektedir.

TCSNE'nin hesaplanmasında “siyasi, eğitim, ekonomik ve fiziksel bütünlük” olmak üzere dört boyut temel alınmaktadır. Her boyut içerisinde bir veya iki soru sorulmaktadır. Endekste yedi gösterge kullanılmaktadır. Boyutlara göre endekste sorulan görüşlere ilişkin sorular aşağıda sıralanmıştır.

- Siyasi gösterge boyutunda; “Genelde, erkekler kadınlardan daha iyi siyasi liderler oluyor” ve “Kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiğini düşünenlerin oranı” olmak üzere iki soru sorulmaktadır.
- Eğitim göstergesine ilişkin boyutta “Üniversite eğitimi, erkekler için kadınlardan daha önemlidir” ifadesine katılım oranı temel alınmaktadır.
- Ekonomik gösterge boyutunu “Erkeklerin kadınlardan daha fazla iş bulma hakkı olmalı” ve “Genel olarak, erkekler kadınlardan daha iyi şirket yöneticisi oluyor” düşüncesine sahip olanların oranı oluşturmaktadır.
- Fiziksel bütünlük ile ilgili göstergenin değerlendirilmesinde “Erkeğin birlikte olduğu kadını dövmesini doğru bulanların oranı” ve “Kürtajı onaylayanların oranı” dikkate alınmaktadır.

Yukarıda sıralanan yedi düşünceden bir tanesine sahip olmak toplumsal cinsiyet önyargısına sahip olmak şeklinde tanımlanmaktadır. TCSNE'ine göre dünyada toplumsal cinsiyet yanlılığında artış görülmektedir. Türkiye verileri değerlendirildiğinde dünyada görülen bu olumsuz değişim Türkiye içinde benzer yapıda olup, olumsuz bu değişim Türkiye endeks değerlerinde de yansımıştır (Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 2021).

Aşağıdaki tablolarda 2010-2014 dönemine ilişkin Sosyal Normlar Endeks verileri dünya nüfusunun %81'ini kapsayan 75 ülke için genel ortalama, Kazakistan ve Türkiye olarak sunulmuştur.

Tablo 8. Sosyal Normlar Endeksi, Genel Ortalama, Kazakistan ve Türkiye, 2010-2014

2010-2014 Dönemi	Genel Ortalama ²⁰	Kazakistan	Türkiye
Önyargısız insanların payı	11,7	3,8	3,5
Politik Alan	58,7	75,2	76,0
Ekonomik Alan	56,6	67,5	80,3
Eğitim Alanı	25,6	21,7	32,0
Fiziksel bütünlük	72,0	68,5	77,6
GSNI (En az 1 önyargılı insanların payı)	88,4	96,2	96,5
GSNI2 (En az 2 önyargılı insanların payı)	67,8	79,0	85,7

Kaynak: (UNDP, Gender Social Norms Index, 2020).

²⁰ Genel ortalama dünya nüfusunun % 81'ini temsil eden 75 ülke verisine dayanmaktadır.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Sosyal Normlar Endeksi, 2010-2014

2010-2014 Dönemi		Genel Ortalama	Kazakistan	Türkiye
Önyargısız insanların payı	Kadınların payı %	13,9	5,2	4,4
	Erkeklerin Payı %	9,4	2,2	2,6
Siyasi Alan	Kadınların payı %	53,0	71,4	71,2
	Erkeklerin Payı %	64,0	79,5	80,7
Ekonomik Alan	Kadınların payı %	49,7	61,1	76,4
	Erkeklerin Payı %	63,2	74,9	84,0
Eğitim Alanı	Kadınların payı %	22,4	19,1	29,6
	Erkeklerin Payı %	28,7	24,7	34,4
Fiziksel Bütünlük	Kadınların payı %	69,7	63,7	73,6
	Erkeklerin Payı %	74,1	74,0	81,4
GSNI (En az 1 önyargılı insanların payı)	Kadınların payı %	86,1	94,8	95,6
	Erkeklerin Payı %	90,6	97,9	97,4
GSNI2 (En az 2 önyargılı insanların payı)	Kadınların payı %	62,4	72,9	81,1
	Erkeklerin Payı %	73,0	86,0	90,2

Kaynak: (UNDP, Gender Social Norms Index, 2020).

Sosyal Normlar Endeksi cinsiyet ayrımında cinsiyet eşitliğine ilişkin önyargılar konusunda bilgi edinilmesini sağlayan önemli bir göstergedir. Bu endeksle cinsiyet eşitliği hakkında önyargılar değerlendirilerek kadının toplumsal yaşamda gelişimini engelleyen etkileşimlere yönelik farklı boyutlar dikkate alınmıştır. Bu bağlamda endeks göstergeleri kadınlara yönelik politika alanlarındaki kritik müdahalelerin gerekli olduğu alanları göstermektedir.

2010-2014 yıllarında Kazakistan'ın endeks değerleri Türkiye ile karşılaştırıldığında görece olarak daha olumlu görünmektedir. Endeks bileşeni olarak "en az bir önyargıya sahip bireyler" açısından Kazakistan %96,2 iken Türkiye %96,5 düzeyindedir. Endeksin diğer bir bileşeni olarak "iki önyargıya sahip birey oranı" Kazakistan'da %79,0 iken Türkiye'de %85,7 olmuştur. Siyasi alan ve önyargısız insanlar açısından Kazakistan ve Türkiye'nin verileri birbirine yakındır. Eğitim ve ekonomik alanda Kazakistan ve Türkiye arasında önemli düzeyde bir farklılaşma vardır. Ekonomik alanda Kazakistan

%67,5 önyargılı birey oranına sahip iken bu oran Türkiye’de %80,3 olmuştur. Eğitim alanında Kazakistan’ın önyargılı birey oranı %21,7 iken, Türkiye’de %32,0’dır. Endeksin bu göstergeleri Kazakistan ve Türkiye’deki kadınların istihdama katılım ve eğitim düzeylerindeki farklılığı destekler niteliktedir.

Kazakistan’ın kültürel normlarında kadın ve erkek arasında eşitlik kavramına olumlu bir bakış bulunmaktadır. Avrupa Kalkınma Bankası tarafından yapılan araştırma sonuçları BM’nin Sosyal Normlar Endeks sonuçlarını teyit edecek bilgileri sunmuştur. Buna göre Kazakistan’da kızlarının üniversite eğitimi almalarının önemli olduğuna inanan oranı %83 olup bu inanış ile ilgili kadın ve erkek arasında herhangi bir farklılaşma bulunmamaktadır. Aynı durum kadın ve erkek şirket yöneticilerinin yetkinliği konusundadır. Buna göre kadın şirket yöneticilerinin erkekler kadar yetkin olduğunu düşünmesi toplumda geniş oranda kabul görmektedir. Kazakistan’da kadınların toplumda güçlü ve aktif üyeler olduğu düşüncesi hâkim olup bu konuda inanç sistemine dayalı herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır (Asia Development Bank, 2018).

Fiziksel bütünlük göstergesinde yer alan önemli alt bileşen kadına yönelik şiddettir. Bu alanda Kazakistan’da Anayasa’nın dışında kadına yönelik şiddetle mücadelede temel mevzuat olarak “Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Hakkında Kanunu” çıkarılmıştır. 2009 yılında çıkarılan bu kanun ile kadınlara yönelik fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik şiddetin önlenmesi için kapsamlı önlemler alınmıştır. Bu yasanın varlığına karşın şiddet mağduru kadınların adalete erişimi sınırlı olmaktadır. Kadınlar suçlanma veya ahlaki açıdan kınanma korkusuyla yaşananları saklama veya ne şekilde yardım talep edileceği konusunda yeterli bilgi sahibi olmamalarından ötürü gizleme eğiliminde oldukları görülmektedir (The Statistical Committee Republic of Kazakhstan, 2017: 27). Aile İçi Şiddeti Önleme Kanununun kabulüyle fiziksel ve duygusal şiddetin varlığında mağdura gereken güvenlik tedbirlerinin alınması sağlanmıştır. (The Statistical Committee Republic of Kazakhstan, 2017: 30). Buna karşın Kanununun etkili olarak uygulanmadığı, pek çok aile içi şiddet olayında çiftlerin uzlaşması veya şikayetlerinin geri çekilmesi söz konusudur (OECD SIGI, 2017).

Kazakistan’ın 2004 sonrası cinsiyet ayrımcılığına ve cinsiyete dayalı şiddete ilişkin yasalarını reforme ederek, yeni yasal düzenlemeler oluşturmasına karşın kadınların yasal düzeyde ve uygulamalarda adalete erişimlerini sınırlayan alanlar ve boşluklar barındırmaktadır (UN, 2014: 1).

Türkiye’de 1980 sonrası başlayan kadın hakları hareketi ile birlikte kadına yönelik şiddetle mücadele konusu gündeme gelmiştir. Bu süreçte konuya olan ilgini artmasıyla beraber kadına yönelik şiddet görünür hale gelmeye başlamıştır (KSGM, 1993: 22). Türkiye’de kadına yönelik fiziksel şiddetin yaygınlığı 2008’de %39, 2014’te %36 olarak hesaplanmıştır. Erken evlenen kadınlar daha fazla şiddete maruz kalmaktadır. Şiddet gören kadınlardan sadece %11’i kurumsal başvuru yapmakta, kadınların %81’inin polise yapılmış olan başvurularında ifadeleri alınmamaktadır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015).

Kadına yönelik şiddet konusunda anayasal ve yasal mevzuat ile birlikte zihinsel dönüşüm ana hedef olmalıdır (KEFEK, 2017: 31). Türkiye’de toplumsal yaşamda kadınların sorunlarının giderilmesi amacıyla kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık anayasal güvence altına alınmıştır. Buna ek olarak 2012 tarihinde kadına yönelik şiddetin önlenmesi için 6284 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. 61. Hükümet Programı. 2001 yılında çıkarılmış olan 4721 sayılı “Yeni Medeni Kanun” ile kadına yaklaşım konusunda cinsiyetçi yaklaşım terk edilmiştir.

Sonuç

Toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik politikalar insan hakkı ve sosyal adaletin sağlanmasının yanında kalkınmayı da önemli düzeyde etkilemektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde Kazakistan ve Türkiye’nin kadına yönelik sosyal politikalarındaki yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılanmaları irdelenmiştir. İkinci aşamasında ilgili politika sonuçlarının karşılaştırılabilirliği açısından toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki dört uluslararası endekse göre iki ülkenin karşılaştırması yapılmıştır.

Uluslararası cinsiyet hedefleri ve endeksleri ülkelerin cinsiyet eşitliğindeki başarıları ve boşluklarını ortaya koyarak, uluslararası düzeyde ortak bir anlayış etrafında birleştirmesi ve cinsiyet eşitliğinin ülkeler arası karşılaştırmalarına izin vermesi açısından değerlidir.

Küresel Cinsiyet Uçurum Endeksinde Kazakistan'ın sıralaması 2006 yılı endeksinde 115 ülke içerisinde 32 iken Türkiye'nin sıralaması 105 olmuştur. Endeksin 2021 verisine göre Kazakistan'ın sıralaması 156 ülke içerisinde 80, Türkiye'nin sıralaması 133 olmuştur.

BM Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde Kazakistan'ın sıralaması 1995 yılında 121 ülke içerisinde 48 iken, Türkiye'nin sıralaması 86 olmuştur. Endeksin 2019 verisine göre Kazakistan'ın sıralaması 162 ülke içerisinde 44, Türkiye'nin sıralaması 69 olmuştur.

BM Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksinde Kazakistan'ın sıralaması 1995 yılında 117 ülke içerisinde 7 iken, Türkiye'nin sıralaması 89 olmuştur. Endeksin 2019 verisine göre Kazakistan'ın sıralaması 167 ülke içerisinde 57, Türkiye'nin sıralaması 118 olmuştur. Endeks verilerinin toplulaştırılmasıyla elde edilen 5 farklı ülke gruplamaları içerisinde Kazakistan 1. Grupta yani yüksek eşitliği gösteren ülkeler grubu olarak "Çok Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri" içerisinde ve Dünya ortalamasının üzerinde yer alırken Türkiye 1995-2019 döneminde tüm yıllar için Dünya ortalamasının altında kalmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normlar Endeksinde Kazakistan ve Türkiye'deki önyargılı insan oranı ortalamasının üzerinde olmasına karşın Kazakistan'da önyargılı insan oranı Türkiye'ye göre görece olarak daha düşük düzeydedir.

Kadına yönelik sosyal politikaların karşılaştırılmasında ülkelerin İnsani Gelişim Endeksi²¹ (İGE) ile Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksinin sıralaması da önem kazanmaktadır. 189 ülkenin yer aldığı 2019 yılı İGE içerisinde Kazakistan'ın endeks değeri 0,820, sıralaması ise 51'dir. Aynı yıl için Türkiye'nin endeks değeri 0,825, sıralaması ise 54'tür. Bu verilere göre Kazakistan ve Türkiye "Çok Yüksek Gelişmişlik Düzeyine Sahip Ülkeler" arasında yer almıştır. Gelişim Endekslerinde dikkate alınması gereken özellikle toplumsal cinsiyet açısından önemli olan endeks "**Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi**" olup, kadınlar ve erkekler arasındaki gelişim düzeyi farklılığını ölçen bu endeks sonuçlarına göre 2019 yılında 167 ülke içerisinde Türkiye'nin sıralaması 118 iken, Kazakistan'ın sıralaması 57 olmuştur. Bu bağlamda Kazakistan'ın yüksek eşitlik düzeyini gösteren 1. gruba yani "Çok Yüksek İnsani Gelişim Ülkeleri" içerisinde bulunurken Türkiye'nin aynı başarıyı gösterememiş olması Kazakistan'ın Türkiye'ye göre kadın politikalarında üst seviyede bir başarıya sahip olduğunun önemli bir göstergesidir.

Toplumsal cinsiyet ile ilgili uluslararası endeks verilerinin tamamı değerlendirildiğinde **Kazakistan'ın Türkiye'ye göre üst konumda bulunduğu** açıkça görülmektedir.

Kadınların istihdamdaki yeri Küresel Cinsiyet Uçurum Endeksini ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksini etkileyerek ülkelerin sıralamalarında doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bunun yanında satın alma gücü paritesine göre cinsiyet düzeyinde kazanılmış gelir, kadının istihdamdaki yeri ile Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksini dolaylı olarak etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet ile ilgili endekslere Kazakistan ve Türkiye karşılaştırmasında Kazakistan'ın ileri konumda bulunmasında en önemli etken kadınların işgücü piyasasındaki yeri ve eğitimdeki konumundan kaynaklanmaktadır. Kazakistan'da kadınların işgücüne katılma oranı 2001-2020 yıllarını kapsayan dönemde ortalama %78'den yüksek iken aynı dönemde bu oran Türkiye için ortalama %28'dir. 2001'de kadınların işgücüne katılma oranı Kazakistan'da %78,8, 2020'de bu oran korunarak %78,6 düzeyinde olmuştur. 1988'de kadınların işgücüne katılma oranı Türkiye'de %34,3 iken, 2020 yılında 34 yıllık süreçte bu oran %30,9 seviyesine gerilemiştir.

Kadının işgücü piyasasında katılımının artırılması için bu alanda eşitsizliklerin giderildiği politikaların benimsenmesi önem kazanmaktadır. Kadını düşük ücretli, kayıt dışı istihdama yönelten işgücü piyasası toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirilmesine neden olacaktır.

²¹ İnsani Gelişim Endeksi (İGE): İnsani gelişimin, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi ve iyi bir yaşam standardı olarak üç boyutta hesaplanan bileşik bir endekstir (United Nations, 2022).

Kadın ve erkek ayrımında uluslararası karşılaştırılabilir endeksleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen alt değişkenlerden birisi elde edilen kazançtır. 2006’da bu oran Kazakistan için %64 iken, Türkiye için %46, 2021’de Kazakistan için %59 iken, Türkiye için %45 düzeyinde olmuştur. Buna göre kadın erkek ayrımında kazanç oranı açısından Kazakistan’daki kadınların durumu Türkiye ile karşılaştırıldığında daha iyi konumda yer almaktadır.

Dünyada pek çok ülke “cinsiyet kotası” uygulamasıyla siyasi yaşamda kadın temsiliyet oranında artış sağlamıştır. Bu doğrultuda kadın siyasi temsil oranlarında olumlu gelişme yaratılabilmesinde önemli bir araç olarak “*cinsiyet kotası*” uygulamasına geçilmesi Kazakistan ve Türkiye’de kadın temsil oranlarının siyasal yaşama katılımında etkin olacaktır.

Türkiye’de kadına yönelik sosyal politikaların en önemli bileşenlerinden birisi olan eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için kadın ve erkek için kalıplaşmış roller üretmeyen politikaların benimsenmesi önem kazanmaktadır.

Türkiye’de 2000’li yıllardan sonra yasal düzenlemelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda pek çok düzenleme gerçekleştirilmiştir. Anayasa, Medeni Kanun, Ceza Kanunlarındaki değişikliklerde toplumsal cinsiyet eşitliği dikkate alınmıştır. İstanbul Sözleşmesi olarak adlandırılan “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” esas alınarak 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler düzenlenmiştir. Yasal düzenlemeler boyutuyla uluslararası mevzuata uyum sağlamaya çalışılmasının yanı sıra uygulamaların bütüncül bir yaklaşımla yürütülmesi kadınların toplumdaki yeri ve haklarının gelişimi açısından önem kazanmaktadır.

Kadına yönelik sosyal politikaların başarılı olması ideoloji ve tavır değişikliğinin yanında kadın-erkek ilişkilerinin eşitlik temelinde yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (KEFEK, 2010: 89). Türkiye’de kadının toplumsal yaşamdaki yeri ile ilgili uzun dönemde etki sağlaması beklenen eğitim süreçlerine katılım konusunda eğitim sürecinde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin desteklendiği kalıp yargılarla mücadele önemlidir. Bu noktada “*zihniyet değişimi ve zihinsel dönüşüm*” gerekliliği söz konusudur (KEFEK, 2011: 20). Toplumsal cinsiyet uçurumu raporunda Türkiye’nin 145 ülke içerisinde 130 olmasının nedenleri ataerkil tutum ve kökleşen kalıp yargılardır. Toplumsal söylem düzeylerinde muhafazakâr politika ve davranış biçimleri ile birlikte kadın hakları yerine ailenin odak alınması nedeniyle kadın hakları ve özgürlüklerinin kullanımında olumsuz etki yaratılmaktadır (Türkiye Gölge Raporu, 2016: 7-8).

Kazakistan’ın uluslararası endekslerde Türkiye ile karşılaştırıldığında üst sıralarda bulunmasına karşın ilerleyen dönemlerde toplumsal cinsiyet açısından cinsiyet farkını ortadan kaldırma başarısını devam ettirebilmesi için kadınların ekonomik yaşamdaki ve eğitimde alanındaki konumlarını devam ettirmeleri gerekmektedir. Bununla beraber toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların ülke politikalarını anaakımlaştırılarak tüm politikalara yansıtılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Asia Development Bank. (2018). *Country Gender Assessment Republic of Kazakhstan*. Philippines: Asian Development Bank.

Asian Development Bank . (2006). *Country Gender Assessment Republic of Kazakhstan* . Philippines: Asian Development Bank .

ASHB. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı*. <https://www.aile.gov.tr/media/6314/toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-ulusal-eylem-plan%C4%B1-2008-2013.pdf> adresinden alındı

ASPB. (2014). *Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan Türkiye Yedinci Dönemsel Raporu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *KASHED*, 15-28.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği. (2021). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İzleme Raporu, 2019-2020*. Ankara: CEİD Yayınları.

Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği. (2022, 01 16). *Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi*. http://ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/666_1.pdf adresinden alındı.

Deveaux, K. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mevzuatının Uygulanmasının İzlenmesi, United Nations Joint Programme Fostering an Enabling Environment for Gender Equality in Turkey*.

DPT. (2006). *2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2015). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması*. Ankara: HÜNEE, ASPB.

Heyzer, N. (2001). *UNIFEM Statement: Progress for Women, Progress for All*. Santiago, Chile.

Kazakhstan Statistics Committee. (2022, 02 15). https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=72&slug=-59&cat_id=9&lang=en adresinden alındı.

Kazakhstan Statistics Committee. (2020_a, 05 19). <https://gender.stat.gov.kz/en/category/7>. https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=20&slug=16-58-16-63&cat_id=7&lang=en adresinden alındı.

Kazakhstan Statistics Committee. (2020_b, 05 20). <https://gender.stat.gov.kz/en/category/7>. https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=11&slug=15&cat_id=7&lang=en adresinden alındı.

KEFEK. (2010). *Faaliyet Raporu 23. Dönem 4. Yasama Yılı*. Ankara: TBMM Basımevi.

KEFEK. (2011). *Faaliyet Raporu 23. Dönem 5. Yasama Yılı*. Ankara: TBMM Basımevi.

KEFEK. (2015). *Faaliyet Raporu 24. Dönem 4. Yasama Yılı*. Ankara: TBMM Basımevi.

Khamzina, Z., Buribayev, Y., Yermukanov, Y., & Alshurazova, A. (2020). Is it possible to achieve gender equality in Kazakhstan: Focus on employment and social protection. *International Journal of Discrimination and the Law*.

KSGM. (1993). *Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan İkinci ve Üçüncü Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

KSGM. (2003). *Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan Dördüncü ve Beşinci Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Moser, A. (2007). *Bridge Developmet Gender*. UNDP.

Oder, B. E. (2010). Kadınların Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması, *Kadın Hakları, Uluslararası Hukuk ve Uygulama*. Der., Gökçeçiçek Ayata, Sevinç Eryılmaz, Bertil Emrah Oder. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

OECD. (2022, Şubat 15). *LFS by sex and age - indicators*. OECD.Stat: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=lfs_sexage_i_r adresinden alındı.

OECD SIGI. (2017, 08 26). *Social Institutions and Gender Index*. Kazakhstan: www.genderindex.org adresinden alındı.

Sansızbaeva, R. (2004). *Çalışma Yaşamında Kadın ve Kazakistan'da Çalışan Kadınların Sorunları*. Doktora Tezi.

T.C. Başbakanlık KSGM. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013*. Ankara: Fersa Ofset.

TBMM. (2021, Nisan 23). <https://www.tbmm.gov.tr>. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/pekin adresinden alındı.

The Republic of Kazakhstan. (2005). *Strategy For Gender Equality In The Republic of Kazakhstan For 2006-2016*. Approved By The Decree of The President of The Republic of Kazakhstan # 1677 Of 29 November 2005 .

TÜİK. (2021). *İşgücü İstatistikleri, 1988-2020*.

Türkiye Gölge Raporu. (2005). *Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) Uygulanmasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu*. Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı.

Türkiye Gölge Raporu. (2016). *Türkiye CEDAW Sivil Toplum Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesine Sunduğu 7. Periyodik Dönem Gölge Raporu*. Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu.

UN. (2000). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Initial reports of States parties, Kazakhstan*.

UN. (2012). *Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Combined third and fourth periodic reports, Kazakhstan*.

UN. (2014). *International Commission Of Jurists' (Icj) Submission To CEDAW of The Examination Of Kazakhstan's Combined Third And Fourth Periodic Reports Under Article 18 of CEDAW 57th Session of CEDAW*. Geneva.

UN. (2015). *Partnership Framework For Development Kazakhstan, 2016-2020*. United Nations Office in Kazakhstan.

UN. (2018). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Fifth periodic report submitted by Kazakhstan under article 18 of the Convention, due in 2018*.

UN Women. (2020, Mayıs 19). *UN Women*. 6 11, 2019 tarihinde <http://eca.unwomen.org/en/where-we-are/kazakhstan> adresinden alındı.

UNDP. (2020). *Gender Social Norms Index*. New York: UNDP.

UNDP. (2022, 03 15). *2020 Human Development Perspective*. https://hdr.undp.org/sites/default/files/frequently_asked_questions_gsni.pdf adresinden alındı.

Ülker Şener, H. D. (2014). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Veri Çalışması*. Ankara: TEPAV.

World Economic Forum. (2021). *Global Gender Gap Report*. Geneva: World Economic Forum.